

Billeder med forbehold

Axel Bolvig

Selvom det betragtes som en form for afgudsdyrkelse, så oplever vi alle en samhørighed mellem billede og afbildet. Det har vi gjort siden hulemalerierne, det gør man med Muhammed-tegningerne, og det har intet med lighed at gøre.

Hvis man er *for* personen, er man *for* billedet af ham eller hende. Det kender vi alle til, når vi ser og bærer rundt på fotografier af dem vi holder af. I mangel af et billede kan man få lavet et ud fra ens egne idealforestillinger, således som det er tilfældet med utallige portrætmalerier eller -fotografier.

Er man *imod* personen, kan man ramme vedkommende ved at angribe hans/hendes billede. Det vidste Thit Jensen, når hun stak øjnene ud på portrætter af edem, hun ikke kunne lide. Det troede Stalin, da han lod Trotskij og Kamenev bortretouchere fra gamle fotografier. Det følte oprørerne imod det gamle sovjetregime, da de ødelagde Stalinstatuerne. Ved magtskifte eller -omvæltninger overtager man ikke billederne af de omstyrte. end ikke hvis man indtager deres stole og kontorer i deres bygninger.

Hvis man ikke har et billede af hadepersonen, kan man få lavet et eller flere, der rummer alt det negative, man knytter til vedkommende. Personen kan være aktuel eller historisk. En skæv kameravinkel (frøperspektiv i Uffe Ellermann's tilfælde), en uhyggeskabende lyssætning, en tegning, der tilføjer negative konnotationer. You name it.

Den læser, der ikke lader sig overbevise ved disse ord, kan blot tænke på sit eget forhold til at blive portrætteret. Man prøver at lave en grimasse, der kan passe. Passe til hvad? Passe til samhørigheden mellem billede og den afbildedes forestillinger om sig selv.

Hvem kan sige sig fri for en egocentreret billedbetragtning over for billederne fra sidste familiefest. At de andre ser tåbelige ud er da sjovt, men vi krummer tæer, hvis vi selv er fanget i en uheldig position. 1968 refererer Daniel Boorstin følgende situation. To kvinder mødes. Den ene siger til den anden, 'Det er vel nok et dejligt barn, du har'. Moderen svarer, 'Åh! Så skulle du se et billede jeg har af ham!' (Den syntetiske verden, 1968). Ja billedet overtrumfer virkeligheden.

Billeder er er sprængfarlige følelsespotentialer. Det gælder fotografi, såvel som skulptur, maleri, ja og tegninger. Det er farligt, hvis vi bare synes, at er sjovt, at de andre ser tåbelige, latterlige eller farlige ud. Det er udtryk for en selvtilstrækkelighed ikke at acceptere, at andre uden for vores kreds kan blive krænket, dér hvor vi bare lader stå til. Tilsyneladende har vi i de sidste tusind år gennemlevet vores egen udgave af billedets potentialer, nemlig ved manglende engagement og dermed forståelse for andres holdninger..

Den danske model er, set i historisk perspektiv, ret interessant. Jeg vil holde mig til religiøse billeder, da religionen med statsministerens ord jo fylder (for) meget i samfundslivet.

Udgangspunktet kan være det fænomen, at vi gerne vil være med, hvor det sner, men med forbehold. Det giver aldrig en helhjertet holdning. Et fund fra 900-tallet viser starten på Forbeholdsdanmark. Fundet er en form, til brug for støbning af religiøse symboler. Med den kan man støbe tre emner på én gang, nemlig én Torshammer og to kristne kors. Mere pragmatisk og uheroisk kan omvendelsen af danskerne fra hedenskab til kristendom vel næppe opleves. Da kejser Konstantin den Store i 312 gik til kamp mod sin modstander, så han et kors på himlen som tegn for udtrykket: I dette kors skal du sejre. Her hjemme blev det til en sejr på 2-1.

I den ånd kan Harald Blåtands berømte sten i Jelling ses. Den er rejst omkring 965 og rummer et relief af Kristus samt en indskrift, der fortæller, at kongen rejste den over sine forældre Gorm og Thyra og at han gjorde danskerne kristne. Stenen og en tilhørende kirke er anbragt i forældrenes hedenske gravmonument.

Slægtskontinuitet er sat over et trosopgør. Gorms efterladenskaber blev overført til kirken. Han blev posthumt gjort kristen. Så skidt være med dåb og vievand. Det er måske ikke kristning med forbehold – den gamle kunne af gode grunde ikke protestere - men uden gyldigt rituel. Foruden billedet af Kristus rummer stenen en fremstilling af en slange og et fabeldyr i kamp. Det søger man naturligvis at udlægge i kristen ånd, men enhver med asatroen i behold vil nikke genkendende til motivet.

På en plankestump i Nationalmuseet fra en trækirke fra midten af 1000-tallet ses to slags billeder. Indersiden har en bemaling med akantus, som er et yndet motiv i den kristne kunst. Ydersiden prydes med et ormeslyng. Slangen er ikke ukendt blandt de troende – den var jo aktør omkring Kundskabens træ – men en gammel viking vil også tage den til sit hjerte. På planken er stillingen 1-1.

Da man i 11-1200-tallet opførte vores landsbykirker i sten var de religiøse billeder måske nok kunstnerisk ophøjet, men de var indkapslet i verdslighed. Om det var religionen eller samfundet som fyldte for meget er svært at sige. Et hastigt skue over jydernes pragtfulde granitskulptur viser en mangfoldighed af billeder, som vi i dag let kan finde krænkende. Fabeldyr og kampscener er dominerende, mens kristen ikonografi er sjælden. Rejs rundt i landet og se selv, eller tag på Nationalmuseet og betragt døbefonten i middelalderafdelingens første rum. Stående mellem to løvelignende væsener ses en mand med en kæmpe fallos og en kvinde hvis hele underliv udgøres af vagina. Nu kan man sige, at de har en naturlig plads på en font beregnet for nyfødte børn, men så viser de et befrugtningspotentiale, som ligger langt fra Jomfru Marias situation. Alle disse billeder har været accepteret blandt de danskere, som Harald Blåtand med en vild overdrivelse hævdede at have kristnet. Billedernes udsagn bliver: tro med forbehold eller i et ugennemskueligt blandingsforbehold, men ikke ophøjet trosengagement.

Borte er danskernes afslappede/ulidenskabelige holdning derimod, når det gælder de fremmede. Her skal der fares frem med brask og bram. Saxo skriver som postuleret øjenvidne om

erobringen af det hedenske Rügen, at det gjaldt om at ødelægge vendernes gudebilleder, først og fremmest Svantevit. Svantevit skulle hugges omkuld. 'Billedstøtten styrtede til jorden med et brag... herpå fik byens borger ordre om at lægge reb om statuen og trække den ud af byen, men deres gamle indgroede tro gjorde at de ikke turde gøre et selv, og derfor beordrede de krigsfanger og byens fremmede handelsfolk til at skaffe den af vejen – det var bedst at lade gudens vrede gå ud over den slags usle mennesker, mente de. Gud og statue er to alen ud af ét billede.

Saxo skriver som spindoktor for generalen (Absalon) for de danske soldater, der deltager i en krig uden for landets grænser blandt anderledes troende. De vantros billeder skal destrueres og guden dermed latterliggøres. Saxo repræsenterer det parti, Valdemarerne, der havde tilkæmpet sig magten over Danmark og etableret dansk konfrontationspolitik anno 1200. Alternative opfattelser og ytringer var blevet kvalt i borgerkrig.

Svantevit magtede ikke at hævne sig og hans tilhængere var for afmægtige. Men middelalderens billeder var ikke altid afmægtige. 1252 plyndrede holstenske soldater domkirken i Slesvig. En af hærværksmændene blev så afsindig, at han rev sig selv til døde. Han havde sagt, at når billederne havde svedt af afsky for plyndringen, var de bare, fordi kvinder havde hældt vand på dem og taget sig et billigt grin derover, men mange bevidnede at billederne havde svedt og grædt under plyndringen. Billede og afbildet? Ingen forskel.

Sejrede kristendommen over Asatroen med to mod én så stod der på billedfronten uafgjort mellem de katolske billeder og den lutherske reformations rindalisme i årtier efter reformationen 1536. Modsat flere steder i Europa foranstaltede danskerne ingen billedstorm på den forkastede trosretnings billeder.

I Vejrum kirke i Vestjylland står en altertavle, hvis relieffer illustrerer legenden om St. Katharina. Som så mange steder blev sådanne katolske vrangbilleder ikke fjernet. 1593 blev tavlen endda moderniseret. Samtidig malede man tre vers under de katolske relieffer:

Hellige skal man ikke tjene
men tilbede Gud vor Herre alene,
Disse Billeder er sat for Zir og Pryd
de haver ikke anden Kraft og Dyd,
Thi tro vi, ikke tænke eller lære
her med at dyrke eller give dem Ære.

De godtfolk i Vejrum kunne ikke finde nogen grund til at fjerne billederne fra den trosretning, som for længst var blevet forladt (officielt). Man fremdrog den danske model. De billeder har ingen kraft og dyd, så hvorfor så gøre noget ud af, at de ikke var anerkendt? Denne pragmatiske uengagerede holdning finder vi mange eksempler på.

Kongens statholder i Holsten, Henrik Rantzau, forsynede i 1500-tallets midte noget så uskyldigt som et maleri af korsfæstelsen med en indskrift, der indskærper, at det ikke er billedet, men den som billedet forestiller, der skal æres. Denne umulige adskillelse har været kærnepunktet i de forskellige billedforbud og –storme, vi kender til gennem historien.

Men man kan jo bare ændre lidt på den person, som billedet forestiller for helt at fjerne overensstemmelsen mellem billede og afbildet. Det katolske Esrom klostres sidste abbed lod udfærdige en stor fløjaltertavle med en korsfæstelsesscene i midten omgivet af helgenfigurer. Selv blev han afbildet ved korsets fod i from bøn. Den tavle forærede Frederik II til St. Olai kirke i Helsingør og med fulgte abbed Peder. Han knælede fortsat i hundrede reformerte år førend han skiftede identitet. Den kronragede katolik blev forsynet med en stor paryk og hans dragt blev opmalet som en luthersk præstedragt. Ingen gik i protestdemonstration i den anledning.

Den surrealistiske kunstner René Magritte malede 1928 et billede, der på lighedsplanet forestiller en pibe. Herunder skrev han oversat: dette er ikke en pibe. I Helsingør var man forud for Magritte. Ved en fiks lille ændring af den knælende figur kan man hævde: Det er ikke abbed Peder.

Tankegangen bag et sådant indgreb er jo, at man accepterer forbindelsen mellem billede og afbildet. Det jeg kalder den

danske forbeholdsholdning gør sig gældende. Skidt være med, at den oprindelige skikkelse bag billedet repræsenterer en forbudt tro, for i hans sted er trådt en luthersk præst. Hvorfor dog ødelægge et stort billedværk på grund af Esrom klostets leder? Ja hvorfor ikke bare fortsat acceptere hans mange helgener, som flankerer på altertavlens fløje? Ddele af tavlen kan ses på Nationalmuseet).

I kirken i Holstebro findes et andet vidnesbyrd om synsbedrag. Da kirken fik en ny altertavle i 1757 genanvendte man nogle katolske relieffer. Et af disse viste Jomfru Maria på sit dødsleje med et brændende lys i hånden og omgivet af apostlene. Den katolske scene ændrede man ved et snuptag. Maria blev forsynet med et fuldskæg og lyset blev ændret til en stav. En forklarende indskrift meddelte, at scenen forestiller Jacob omgivet af sine tolv sønner. 1906 ændrede man motivet tilbage til det oprindelige. Således skiftede apostlene identitet og Maria køn to gange ved et lille kunstgreb formodentlig til alles tilfredshed. Hvis danskerne ikke kan lade sig ophidse over forbindelsen mellem billede og afbildet, hvorfor så acceptere, at det kan andre?

Hertil vil mange sige, at der da fandt en billedstorm sted i Københavns Vor Frue kirke. Ja men med forbehold og kun kendt gennem propagandistisk opvejning af fundamentalistiske dimensioner. Tiden er 1530, tredje juledag. Da 'styrkede nogle lutheranere fra København, grebne af et utroligt raseri og vanvid, ind i Vor Frue kirke, som er den største og ypperste kirke i denne by, og vanhelligede den med deres kirkerøverske hænder. Først omstyrkede de alle helgenbillederne, spyttede på dem, slog dem med næveslag og spottede dem med forargelige skældsord, mens de sønder slog dem med deres økser, og derpå trængte de ind i koret, hvor de fuldstændig ødelagde kannikestolene og alt panelværket. Højalteret forblev dog uskadt, da byfogeden forsvarede det med fare for sit liv, men alt andet blev vanhelliget; man gik endog så vidt, at man sønderrev bøgerne'.

Sådan skriver tidens hidsigste debattør, karmelitermunken Poul Helgesen nogle år senere. Øjenvidne var han ikke. Hans frådende reformkatolske engagement gør beretningen om billedstormen

lige så troværdig som fandens reportage fra Kristi Himmelfart. Men selv Poul Helgesen måtte erkende en begrænsning i københavnernes billedengagement. Byfogeden kan ene mand stoppe løjerne – eller måske var det blevet tid til frokost.

Billederne i byens andre kirker forblev urørte. Den historiske kerne drejer sig om en destruktiv handling med henblik på at ødelægge de andre, hvor de katolske messer foregik. Poul Helgesens antilutherske temperament giver dramatisk liv og opdigtet dramatik til denne begivenhed, men vores historie viser, at end ikke den københavnske bæreme kan tænkes før eller efter Reformationen at spytte og skælde ud på kirkens billeder. End ikke Tom Kristensen, Ole Jastrau og Steffensen havde billederne i tankerne, da de stormede den katolske kirke i Stenosgade. End ikke den argeste rindalist har fantasi til et personligt fysisk attack på kunsten. Kun udstoppede kæledyr, forrådnede svin, der udstilles som "kunst" og guldfisk svømmende rundt i blendere kan sætte lidt engageret hærværksfølelse i sving.

Karmelitermunkens historie er journalistisk god, men han er en enlig svane i danskernes mentale verden.

Historien skabte mytedannelse. Der findes en anden katolsk tradition fra kort efter begivenhederne. På den tredje juledag 'vanhelligede lutheranerne, påvirkede af en djævelsk indskydelse, Vor Frue kollegiatskirke i København, idet de rasede mere mod træ og sten, end tyrken mod den ægte tros lære...idet de tværtimod på en beskæmmende måde forgreb sig på alle prydelser på Herrens lidelse'. Nu kom tyrkerne ind i debatten. Nogle københavnere, i øvrigt anført af en af borgmestrene, sidestilles med de vantro muhamedanere. Jeg indrømmer, at i Vor Frue dukker engagementet op, men det bliver hurtigt bragt ned på jorden. Eksempelvis ser vi 1596 en udlægning af de efterhånden gamle historiske begivenheder. Tredje juledag "blev Christi lære for første gang rensset for det pavelige mørke og offentligt forkyndt". Billedstormen er borte, ind kom den rene lære. Og den interesserede sig ikke for billeder.

Men en lettere omskrivning af indskriften på Vejrum kirkes altertavle kan Jyllandspostens Muhammed-tegninger forstås i hjemligt perspektiv:

Disse Billeder er sat for Hån og Dril
de haver ikke anden Kraft på Spil.

Over for til tilhængere af islam har avisens kulturredaktør
derimod trofast fulgt i Absalons fodspor. Desværre for dem er
profeten stærkere end Svanrtevit.